

HET RAADSEL VAN RUSSELLS VERGEETACHTIGHEID

Harm Boukema

1. Inleiding

Hoe kan verklaard worden dat Russell de ware oorsprong van zijn beroemde, voor het eerst in *On Denoting* (1905, voortaan afgekort als OD) uiteengezette *Theory of Descriptions* (voortaan afgekort als ToD) nadien heeft vergeten of verdoezeld? Dat is de centrale vraag die ik in mijn lezing hoop te beantwoorden. Voorzover ik weet is deze vraag nog nooit eerder aan de orde gesteld. Als dat zo is, roept mijn vraag direct een tweede vraag op: Hoe komt het dat mijn eerste vraag, die in het licht van de beschikbare historische gegevens nogal voor de hand ligt en zelfs als *de* centrale vraag kan worden beschouwd die de hele affaire OD oproept, over het hoofd is gezien?

De hierna volgende tekst is niet bedoeld als samenvatting van mijn lezing, maar als inleiding daartoe. Ik zal hier iets zeggen over mijn benaderingswijze om de inzet van mijn verhaal te verduidelijken en ik zal iets vertellen over het imago van OD en de latere kritiek daarop om de strekking van mijn vraag beter uit de verf te laten komen.

2. Uitgangspunt en benaderingswijze

Mijn benaderingswijze is het resultaat van de ontwikkeling die ik heb doorgemaakt en is verbonden met een bepaalde visie op het wezen van de filosofie. Evenals Russell ben ik als wiskundige hegeliaan geworden en heb ik mij daarna van dat hegelianisme verwijderd. Ik heb getracht zoveel mogelijk van de analytische filosofie te leren. Er is echter een minimale, maar niet onbelangrijke distantie gebleven, een rest van hegelianisme waarover ik graag expliciet wil zijn. Het meest intieme medium van de filosofie is niet taal, zoals vele analytische filosofen, waaronder Wittgenstein, geloven, maar de *tegenstellingen* die in taal vervat zijn.

Tegendelen markeren het punt waar het instrumentarium en het doel van de filosofie elkaar raken. Alle filosofen werken met tegengestelde grondbegrippen zoals intern-extern, substantie-accident, vorm en materie. Er is geen discipline waarin aan elkaar geopponeerde begripssparen een zo pregnante rol spelen als in de filosofie. Bovendien hebben alle grote filosofen één grote abstract klinkende, maar daarom toch niet onbelangrijke tegenstelling met elkaar gemeen. Ze pretenderen allemaal voor iets goeds te zijn en tegen iets kwalijks. Filosofie is kritisch in de pregnante zin van het woord. Grote denkers denken tegen weerstand in, tegen de weerstand van één of andere specifieke, algemeen verbreide misvatting die ze ook en vooral in zichzelf hebben ontdekt en die moeilijk ontmaskerd kan worden. Filosofie is een innerlijke strijd, uitgevochten op het vlak van het denken, een Djihad in de ware zin van het woord. Waren wij mensen niet behept met slechte denkgewoonten, dan zou er voor filosofen even weinig te doen zijn als voor kappers in een wereld zonder haargroei of voor artsen in een wereld zonder ziektes. Wie denkt het einde van de filosofie te kunnen inluiden, overschat zichzelf schromelijk.

Mijn Djihad is gericht tegen tegenstellingsblindheid. Dat markeert de specifieke tegenstelling waarin ik verwickeld ben. Ik ben er niet uit. Zelf heb ik ook last van tegenstellingsblindheid; vandaar dat ik ook niet in staat ben een *theorie* over tegenstellingen te bieden. Maar ik probeer het kinderlijk eenvoudige inzicht dat tegenpolen als tegenpolen bij elkaar horen, toe te passen. Daarbij maak ik gebruik van een

beginsel dat als hint dienst kan doen, mijn abba-beginsel: filosofisch interessante, voor misverstand vatbare distincties zijn niet van het type a-b of iets dergelijks (zoals a-ab of ab-ac), maar van het type ab-ba. Een analyse die van dit beginsel gebruik maakt, zal ik voor het gemak als *oppositionele analyse* betitelen. Deze benaderingswijze kan zowel op het vlak van de tekstlezing, van de historische hermeneuse, als van de kritiek worden toegepast. In mijn historisch-kritische beschouwing over OD hoop ik de vruchtbaarheid van dit uitgangspunt aan te tonen.

3. *Imago en receptie van OD*

De receptie van OD kan grofweg in drie periodes worden ingedeeld. De eerste periode, de glorie tijd, loopt van 1905 tot de Tweede Wereldoorlog, de tweede van de Tweede Wereldoorlog tot 1980 en de derde van 1980 tot nu. De eerste periode is mede door Russells toedoen bepalend geweest voor het standaardimago van OD. In het naoorlogse tijdperk wordt dit standaardimago geleidelijk aan ontmaskerd.

Dit proces begint met een algemene mentaliteitsverandering die o.a. tot uiting komt in de opkomst van de *ordinary language philosophy* en in groeiende belangstelling en waardering voor Frege en de late Wittgenstein. De laatste fase begint wanneer het manuscript *On Fundamentals* (voortaan afgekort als OF) boven water komt. Daaruit blijkt ondubbelzinnig dat de ToD in feite is ontstaan uit een ander probleem dan Russell had gesuggereerd.

De eerste periode wordt gekenmerkt door enthousiasme voor de ToD. Men is op de toekomst gericht, op de toepassingsmogelijkheden. De historische achtergronden van de ToD en haar ontstaansgeschiedenis worden van ondergeschikt belang geacht. OD wordt geëerd als *het* geschrift waarin de ToD voor het eerst wereldkundig is gemaakt, maar aan OD *zelf* wordt weinig aandacht geschonken. Men ziet dat artikel als container van een theorie die elders beter en makkelijker is uiteengezet. Iedereen neemt als vanzelfsprekend aan, dat de strekking van OD dezelfde is als van de ToD.

De ook in OD gevoerde discussie met Meinong en Frege over definiëte descripties waaraan niet iets werkelijk bestaands beantwoordt, zoals “de huidige koning van Frankrijk” wordt algemeen beschouwd als *het* doorslaggevende argument ten gunste van de ToD. Russell heeft in latere jaren, o.a. in *My Mental Development* (1944) gesuggereerd dat de ToD ook uit die discussie is voortgekomen.

De naoorlogse periode wordt gekenmerkt door groeiende scepsis over de juistheid van de ToD. Tekenend is in dit verband het artikel *On Referring* van Strawson (1950). De ToD wordt van paradigma tot twistappel.

Reeds in 1943 heeft deze scepsis Church ertoe geleid wat meer aandacht te besteden aan OD. Hij heeft dat geschrift geraadpleegd om zijn kritiek op Russell zo volledig mogelijk te maken. Daar vond hij naast het bekende verhaal over de kale huidige koning van Frankrijk ook nog een ander argument, het zogenaamde *Gray's Elegy Argument* (voortaan afgekort als GEA), zo genoemd omdat daarin de frase “the first line of Gray's Elegy” een opvallende rol speelt. De betreffende passage is bijzonder moeilijk en heeft betrekking op de vraag hoe in het kader van de bestaande, van de ToD afwijkende theorie, de *meaning* (*Sinn*) van een definiëte descriptie tot *thema* kan worden gemaakt. Aanhalingstekens lijken uitkomst te kunnen bieden, maar Russell betoogt dat die tot een onoverkomenlijk probleem leiden. Voor het gemak zal ik dit probleem voortaan als het *aanhalingprobleem* betitelen.

Nadien hebben diverse analytische filosofen, onder wie beroemdheden zoals Carnap, Searle, Geach Ayer en Dummett hun licht over deze passage laten schijnen. Sommigen deden dat om aan de kritiek van Church een andere draai te geven, anderen om Russell te

verdedigen. Daarbij heeft het gezag van Frege een belangrijke rol gespeeld. En naar aanleiding daarvan ontstond er vanzelf ook een discussie over de vraag naar het *bereik* van het GEA. Tegen wie is het gericht: alleen tegen Frege, of ook tegen Russells voormalige theorie over *denoting*, of alleen tegen Russell zelf?

Aanvankelijk is de discussie zeer verhit. In de loop der jaren wordt het wat rustiger. Alle commentatoren houden vast aan de eerder genoemde aanname dat de strekking van OD dezelfde is als van de ToD. Ze nemen als vanzelfsprekend aan dat het GEA uitsluitend bedoeld is om de ToD te onderbouwen of om zo'n onderbouwing mogelijk te maken.

In 1980 heeft Coffa voor het eerst aandacht geschonken aan het manuscript OF, geschreven enige maanden voor de publicatie van OD. Daar is het aanhalingsprobleem terug te vinden. Sommige stukjes uit OF zijn zelfs letterlijk hetzelfde als onderdelen uit het GEA. Russell ontdekt dat probleem in het kader van een onderzoek naar de grondslagen van zijn eigen logica, waarin *denoting* en het daarmee samenhangende onderscheid tussen *meaning* en *denotation* een essentiële rol speelde. Van Meinong en Frege is geen sprake. De problematiek rond "de huidige koning van Frankrijk" komt überhaupt niet aan de orde. Direct na de bespreking van het aanhalingsprobleem zoekt Russell een oplossing en dan doet hij een tweede ontdekking: de ToD. Maar een paar pagina's verder wordt die veelbelovende theorie weer verworpen!

De commentatoren hebben uit deze opmerkelijke gegevens drie conclusies getrokken:

a) Wie OD en het daarin vervatte GEA wil begrijpen, moet terug naar OF, want daar ligt de oorsprong van het GEA, van OD en van de ToD.

b) Omdat het GEA voortkomt uit een onderonsje van Russell met zichzelf, is Frege in dit verband van ondergeschikt belang geworden.

c) Russell heeft ons misleid; hij heeft de ware oorsprong van de ToD op z'n zachtst gezegd verzwegen.

4. *Kritiek op de receptie van OD*

De receptie tot nu toe is mijns inziens sterk verduisterd door de behoefte Russell aan te vallen of te verdedigen, het eerste meestal vanuit Frege, het tweede tegen Frege. De sfeer is beschuldigend en verontschuldigend. Men is verwickeld in tegenstellingen zonder er aandacht aan te besteden. Zodra je echter probeert Russell en de hele affaire rond OD te begrijpen, rijzen er een heleboel vragen die tot nu toe niet gesteld zijn. Het euvel van het standaardimago, gebrek aan belangstelling voor OD zelf, plant zich ongemerkt voort.

ad a) De vraag in hoeverre OF als oorsprong van het GEA en van OD beschouwd dient te worden, kan alleen beantwoord worden door OD zelf te raadplegen. Men doet alsof de oorsprong en het daaruit voortgekomen zich verhouden als a - b of als a-a, terwijl ze in feite als ab-ba tegenover elkaar moeten staan. Voorzover OD wezenlijk afwijkt van OF dient er nog een *tweede, aanvullende oorsprong* aangewezen te worden. Welke? Uiteraard de nieuwe overwegingen die Russell blijkens OD en na de voltooiing van OF ertoe gebracht hebben in OD nieuwe gezichtspunten naar voren te brengen. Russell was geen monnik maar een zeer beweeglijk denker.

ad b) Uit het feit dat de ToD is voortgekomen uit de ontdekking van hetzelfde aanhalingsprobleem dat ook in het GEA wordt besproken, volgt allerm minst dat het GEA alleen en uitsluitend als zelfkritiek bedoeld is. De vraag tegen wie het GEA gericht is, kan alleen op grond van OD zelf worden beslecht. En hetzelfde geldt voor de vraag naar de strekking van het GEA en van OD alsmede voor de vraag welke rol het GEA speelt in OD

als geheel.. Welnu, deze kwesties vragen om een oppositionele analyse. Alleen wanneer OD aandachtig wordt gelezen vanuit de tweeledige vraag waar Russell naartoe wil en waar hij van af wil, kan de strekking achterhaald worden. Zodra dat gebeurt, blijkt de portée van OD *niet* met de ToD samen te vallen. De inzet van Russells uiteenzetting is dat de interpretatie van “denoting phrases” *moeilijker* is dan men gewoonlijk denkt. Geen van de bestaande theorieën is bevredigend en *wellicht* kan de ToD uitkomst bieden.

ad c) In hoeverre heeft Russell ons misleid? Een nadere nuancering ligt voor de hand: wie weet heeft de discussie met Meinong en Frege over de interpretatie van loze definiëte descripties voor hem wel degelijk de doorslag gegeven om de ToD te *accepteren*. Als dat zo is, blijft het altijd nog een feit dat hij zich over de genese van de ToD misleidend heeft uitgelaten. Mijn centrale vraag luidt: hoe komt dat? Hoe valt dat te verklaren? Waarom heeft Russell later over het aanhalingsprobleem gezwegen? Niemand in de hele wereld was beter geïnformeerd over de ware oorsprong van de ToD dan juist Russell! Heeft hij iets verdrongen? En zo ja waarom dan?